

Perustietoa suomen sukukielistä ja -kansoista

Uralilaiset kansat. Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista. Toimittanut JOHANNA LAAKSO. Werner Söderström, Juva 1991. 329 s.

Uralilaisen kielentutkimuksen johdantokurssia pitäessäni olen usein joutunut valittelemaan opiskelijoille sitä, että mitään ajantasaista, kirjan laajuista yleisestystä suomen sukukielistä ja niitä puhuvista kansoista ei ole saatavissa suomen kielellä. Johanna Laakson toimitama kymmenen artikkelin kokoelma *Uralilaiset kansat* näyttää ainakin jossain määrin lieventävän tätä puutetta.

Kirjan syntymisen taustalla on sen esipuheen mukaan Suomessa viime aikoina selvästi kasvamassa ollut kiinnostus suomalaisten ns. sukukansoihin. Yksi syy tähän kiinnostuksen viriämiseen on Euroopassa ja Neuvostoliitossa tapahtunut poliittinen kehitys. Se on varsinkin Neuvostoliitossa asuvien uralilaisen kansojen piirissä synnyttänyt tarvetta ja mahdollisuuden kansallisen identiteetin pohdintaan. Koska näiden kansojen kielet ja kulttuurit ovat uhanalaisia, niille on tärkeää, että mm. suomalaiset ovat heistä kiinnostuneita. Osataksemme suhtautua näiden kansojen pyrkimyksiin oikein tarvitsemme nyt käsiteltävänä olevan kirjan sisältämiä tietoja. Kirjan taustaa voi siis pitää osaksi (kulttuuri)-poliittisena, jopa uudelleen esiin työntyvään heimoaatteeseen liittyvänä.

Kirja asettaa itselleen seuraavia tavoitteita: Sen on määrä »esittää tiiviissä muodossa olemassa oleviin lähteisiin pohjautuvat perustiedot», kertoa »uralilaisia kieliä puhuvien kansojen nykypäivästä ja ajankohtaisista ongelmista», ja olla kirja, »josta asiasta kiinnostunut maallikko voisi aloittaa näihin kansoihin tutustumisen». Lisäksi sen tarkoituksena on tehdä selkoa siitä, »mihin ylipäätään perustuvat puheet kielten keskinäisestä sukulaisuudesta». Kirja on siis suunnattu ensi sijassa muille kuin kielentutkijoil-

le tai kielten opiskelijoille. Se ei pyri olemaan mikään varsinainen uralistiikan käsikirja.

Kirjan painopiste on esipuheen mukaan uralilaisten kansojen kielen ja kulttuurin nykyisen tilan ja tulevaisuudennäkymien kuvauksessa. Näiden kansojen vanha kansankulttuuri ja perinne on tietoisesti jätetty vähemmälle. Koska unkarilaisista ja virolaisista on saatavissa tietoa muutenkin, näiden kansojen kuvaus on pyritty supistamaan verraten vähäiseksi. Suomalaiset ja suomen kieli — myös ulkosuomalaiset — on ymmärrettävistä syistä jätetty ilman erillistä käsittelyä.

Artikkelien kaksitoista kirjoittajaa ovat Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen piiristä. Kirjan esipuheen mukaan heidän kanssaan oli etukäteen sovittu vain muutamista artikkelien rakennetta koskevista periaatteista, muuten kirjoittajilla on ollut vapaat kädet osuutensa laadintaan. Tämä vapaus on aiheuttanut sen, että kirjan artikkelit poikkeavat toisistaan paitsi tyyliltään myös eri aihepiirien painotukseltaan ja tiedon yleistajuistamisen asteeltaan.

Kirjassa on esipuheen jälkeen uralilaisia kieliä ja niiden historiaa yhteisesti käsittelevä luku (29 s.), jota seuraavat eri kieliryhmien tai kielten ja niitä puhuvien kansojen tarkemmat esittelyt: itämerensuomalaiset (74 s.), saamelaiset (33 s.), mordvalaiset (29 s.), tšeremissit l. marilaiset (17 s.), votjakit l. udmurtit (32 s.), syrjäänit l. komit (19 s.), obinugrilaiset (25 s.), unkarilaiset (23 s.) ja samojeetit (16 s.). Lisäksi kirjassa on kielennäytteissä käytettyjä erikoismerkkejä selostava luku ja hakemisto.

Esipuheessa on katsaus eräisiin uralilaisiin kieliä ja kansoja käsitteleviin yleisesityksiin ja käsikirjoihin. Kirjaluettelo on tehty lähinnä maallikkolukijakuntaa palvelevaksi. Sitä seuraa jakso, joka esittelee uralilaisten kielten tutkimuksen ja harrastuksen keskeisiä instituutioita: fennougristikongresseja, yliopistoja, tutkimuslaitoksia, tieteellisiä seuroja.

MIKKO KORHOSEN kirjoittama luku

»Uralin tällä ja tuolla puolen» on selkeä, ajantasainen ja yleistajuinen johdatus uralilaisten kielten menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuudennäkymiin. Hän selostaa havainnollisesti esim. kielisukulaisuuden olemusta, uralilaisten kielten tunnusomaisia piirteitä ja »alkukoti»ongelmaa. Valaiseva on myös katsaus Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikan kehitykseen ja neuvostoliittolaisiin etnografisiin oppeihin.

JOHANNA LAAKSON laatima itämerensuomalaisten kielten osuus on kirjan laajin. Se sisältää itämerensuomalaisten kielten historiaa yhteisesti kuvaavan alaluvun, jota seuraavat eri kansojen ja kielten esittelyt. Virolaisten osuudessa (32 s.) on suhteellisesti laajin osa omistettu Viron kulttuurielämän esittelylle. Viron kielestä kuvataan lähinnä suomen puhujaa kiinnostavia ja huvittavia seikkoja. Kustakin pienemmästä kielestä (karjalasta, vepsästä, inkeroisesta, vatjasta ja liivistä) otetaan esiin joitakin kielelle tyypillisiä piirteitä. Lisäksi kuvataan kyseisen kansan historiaa, kulttuuria ja nykypäivää. Itämerensuomalaisten kielten käsittelyn laajuus on koko kielikuntaa ajatellen suhteetonta, mutta kirjan suomalaisen lukijakunnan kannalta se varmastikin on tarkoituksenmukaista.

JUHANI LEHTIRANNAN ja IRJA SEURUJÄRVI-KARIN saamelaisia käsittelevässä luvussa kuvataan tarkkaan erilaiset saamelaisryhmät ja niiden suhteet. Murteita (tai pikemminkin kieliä) kuvataan yleisellä tasolla puuttumatta — yhtä tekstissä kommentoimatonta taulukkoa lukuun ottamatta — kieliopillisen rakenteen yksityiskohtiin. Saamen kielten kieliopillisia ominaispiirteitä ei kuvata lainkaan. Saamelaisten yhteiskunnallisen aseman epäkohtien, saamelaisuusliikkeen ja saamelaisten kulttuurin kuvaamiseen on pantu suuri paino.

Mordvalaisten osuus on MERJA SALON kirjoittama. Tässä tiiviissä ja paikoitellen ylitsevuotavan runsassisältöisessä artikkelissa käsitellään mordvalaisten historiaa, kieltä — myös kielioppia — ja kulttuuria suunnilleen yhtä paljon pai-

Kirjallisuutta

nottaen. Mielenkiintoinen on Salon esittämä tieto, että mordvalaisten (ja muiden muiden vähemmistökansallisuuksien) sivistämistyötä tehneen N. I. Ilminskin ajatuksilla olisi mahdollisesti ollut vaikutusta Leninin suopeaan asenteeseen vähemmistökansallisuuksia kohtaan.

RAIJA BARTENSIN tšeremissejä eli mareja käsittelevä osuus kuuluu kirjan suppeimpiin mutta esittää keskeisimmät asiat marien historiasta, kielestä ja kulttuurista selkeästi ja havainnollisesti. Kielestä on sen historian lisäksi kuvattu lähinnä murrejakoa.

PIRKKO SUIHKOSEN udmurteja eli votjakkeja kuvaavassa artikkelissa on kieliopin kuvaus kaikkein yksityiskohtaisimpia, esim. sekä deklinaatiosta että konjugaatiosta on esitetty malliparadigmat. Myös udmurttien asuinalueen maantiedettä, heidän elinkeinojaan ja väestöön liittyviä lukumäärätietoja on kuvattu tarkasti lukuisilla kartoilla, diagrammeilla ja taulukoilla havainnollistaen.

Syrjäänejä eli komeja käsittelevä PAULA KOKKOSEN artikkeli on alkuosaltaan suppea ja perustietoihin keskittyvä, esim. kielen rakennetta kuvataan noin sivun verran. Artikkelin loppuosassa selostetaan hieman laajemmin syrjäänien nykyoloja. Mielenkiintoinen on glasnostista kertova jakso, johon Kokkonen on referoinut Kominmaan lehdissä ilmestyneiden lukijoiden kirjoitusten sisältöä.

ULLA-MAIJA KULOSEN obinugrilaisia kansoja, ostjakkeja eli hanteja ja voguleja eli manseja käsittelevä osuus on kaikkein eniten kieleen painottuva (14 sivua 25:stä on kielen kuvausta). Kulonen on ottanut tehtäväkseen selostaa sekä näiden kielten lukuisten, paljon toisistaan eroavien murteiden suhteita että ostjakin ja vogulin kirjakieltä. Havainnollisesta esitystavasta huolimatta tämä kieliaineen runsaus tekee artikkelista kirjan raskaimman. Obinugrilaiden kansojen historian kuvauksessa hypätään näiden kansojen nykyisille asuinpaikoilleen asettumisesta suoraan nykyajan ongelmien kuvaamiseen.

Unkarilaisten osuuden ovat kirjoittaneet MÁRTA CSEPREGI ja IRENE WICHMANN. Se on ainoa artikkeli, josta lähes täysin puuttuu kirjan esipuheen lupaama ajankohtaisten ongelmien painotus. Unkarin kirjakielen peruspiirteitä selostetaan muutamalla sivulla. Vanhat unkarilaiset heimot ja heidän kulttuurinsa kuvataan mutta ei unkarin murteita. Muu osa artikkelista sisältää Unkarin maantieteen, historian ja kulttuurin suppean esittelyn.

MIKKO KORHOSEN ja ULLA-MAIJA KULOSEN samojedeja käsittelevä artikkeli on suhteellisen kielipainotteinen. Suurimman samojedikielen nenetsin kieliopin pääpiirteet on kuvattu, ja esitystä havainnollistavat esimerkkiparadigmat.

Edellä esitetyistä kirjan artikkelien painotuseroista voi havaita, että monessa suhteessa kokoelma on kirjava. Toisaalta voi todeta, että kaikkein perustavanlaatuisimmat tiedot kaikista kansoista ja kielistä ovat kirjasta löydettävissä. Saattaapa monesta lukijasta tyylien ja korostusten moninaisuus tuntua virkistävältä. Sellaisessa tapauksessa, jossa eri kirjoittajat selostavat samaa asiaa eri painoituksin ja hieman erilaisia nimityksiä käyttäen, epäyhtenäisyys on kuitenkin lukijaa hämmentävää. Tällainen asia on Volgan alueen kansojen mordvalaisten, marien ja udmurttien, paljon yhteisiä tapahtumia sisältävä historia, joka esitetään kolmena toisistaan hieman poikkeavana versiona.

Jostakin syystä yhdessäkään artikkelissa ei selosteta kuvatun kansan rotupiirteitä. Monesta lukijasta olisi epäilemättä mielenkiintoista tietää, miltä sukukansojemme edustajat näyttävät. Kirjassa ei myöskään ole valokuvallitetta, joka tässä mielessä tyydyttäisi lukijan uteliaisuutta.

Seuraavassa muutamia silmiini sattuneita epäselvyyksiä, virheitä tai ristiriitaisuuksia: Lukijalle ei välttämättä ole selvää, mitä kieliopillista muotoa sivulla 56 esiintyvä nimitys *livviköi* edustaa: saman voi sanoa seuraavista: s. 68 *l'üdinikad* ja s. 116 *liivlist*. Sivulta 170 alkaen

käytettyjä ersää ja mokšaa tarkoittavia lyhenteitä E ja M ei ole missään erikseen selitetty. Sivulla 173 esitetty väite, että kaikki mordvan sanakirjat on myyty loppuun jo vuosikymmeniä sitten, on liioitteleva: suppeista kouluja varten tehdyistä sanakirjoista, ortografisesta ja synonyymisanakirjasta on 1970- ja 1980-luvuilla tehtyjä painoksia. Sivulla 185 on Baškiria hyvin näkyvällä paikalla painovirheen takia vääntynyt Tsaškiriaksi. Sivulla 199 on marilaisen runoilijan nimi V. Kolumb virheellisesti muodossa V. Kolumbin. Sivulla 220 esitetty väite, että udmurtinkielistä kirjallisuutta olisi Stalinin kauden jälkeen ilmestynyt tasaisesti, on ristiriidassa Seppo Lallukan väitöskirjassaan esittämien tietojen kanssa. Lallukan mukaan votjakin kielellä vuosittain julkaistujen kirjojen määrä on vuodesta 1956 vuoteen 1985 laskenut lähes puoleen (ks. Lallukka 1990, 191). Sivun 230 tieto, että Udmurtiassa olisi kaikki perusopinnot periaatteessa mahdollista suorittaa udmurtin kielellä, on niin ikään ristiriidassa Lallukan tietojen kanssa. Hänen mukaansa parhaimmasakin tapauksessa udmurtinkielistä opetusta on vain kolmena ensimmäisenä kouluvuotena, sen jälkeen opetuskieli on venäjä. (Ks. Lallukka 1990, 186–189.) Sivulla 251 komilaisesta lehdistöstä lainattuna esitetty väite, että Komin pohjoisosassa sijaitsevassa rangaistussiirtolassa on mahdollisesti noin miljoona vankia, olisi vaatinut muunkin kommentin kuin pelkän kysymysmerkin.

Kirjan heikoin osa on sen lopussa oleva hakemisto, joka on epä johdonmukainen ja puutteellinen. Siitä on jätetty pois lähes kaikki maantieteelliset ja paikannimet. Ilmeisesti vahingossa ovat jääneet seuraavat: Kihnu, Kuurinmaa, Käkisalmi, Liivinmaa, Pannonia ja Perma. Henkilönnimet ovat mukana melko järjestelmällisesti, mutta esim. mordvalaisten historiaa käsittelevässä jaksossa esiintyviä mordvalaisten ruhtinaiden Purgazin ja Purešin nimiä ei löydy. Sen sijaan samassa kohdassa kirjaa mainittu Bagdadin kalifin valtuuskunnan sihteeri

Ibn Fadlan on tunnollisesti otettu mukaan. Aikakauslehtien nimistä esim. virolaisten Looming ja Neuvosto-Karjalassa ilmestynyt Punalippu ovat mukana mutta eivät ersäläisten Šatko tai syrjäänien Vojvyv kod'žuv.

Hakemistosta saa sen vaikutelman, että sen pohja on laadittu mekaanisesti sanastamalla kirjan teksti. Tällainen menettely kätkee omat sudenkuoppansa. Seuraavassa muutamia esimerkkejä: Hakusanan »kansanrunous» kohdalla on viittaukset kaikkiin muihin kansoihin paitsi mareihin ja saamelaisiin. Tämä ilmeisestikin sen tähden, että näiden kahden kansan kansanrunoutta selostavissa kohdissa (s. 151 ja 190) ei esiinny sanaa kansanrunous. Hakusanan »kirjakielen» kohdalta puuttuu viittaus unkarin, vaikka koko unkarin kielen osuus käsittelee nimenomaan kirjakieltä. Hakusanojen »teatteri» ja »näytelmäkirjallisuus» kohdalta ei löydy viittauksia obinugriilaisten ja unkarilaisten kansanomaiseen näytelmäperinteeseen (s. 274 ja 293). Monia mielestäni keskeisiä käsitteitä on jäänyt hakemistosta pois, esim. arkeologia, eepos, murre, uskonto.

Kirjan viimeistelyssä on paljon toivomisen varaa. Sisällysluettelon otsikko »Permiläiset kielet: Pirkko Suihkonen: Udmurtit eli votjakit» ei ole logiikaltaan kovinkaan läpinäkyvä. Melkoisen leväperäistä on se, että toimittaja on päästänyt sormiensa läpi sellaisia ilmauksia kuin »tänä syksynä» (s. 140), »viime vuoden puolella» (s. 182) ja »tänä vuonna» (s. 289). Kirjan graafisessa puolessa on myös parantamisen varaa. Esim. selaista karttaa, josta näkyisivät yhtä aikaa kaikkien kansojen asuinalueet, ei kirjasta löydy. Asuma-alueita kuvatesaan kirjoittajat viittaavat tuon tuostakin sellaisiin maantieteellisiin nimiin, joita ei löydy artikkeleihin liitetyistä kartoista. Sivulla 146 Saamenmaan lippua kuvataan tavalla, joka edellyttäisi oheen liitettyä kuvaa. Kutakin kansaa ja kieltä kuvaavan jakson alkuun sijoitettujen, keskeisiä tietoja tiivistetysti sisältävien »laatikoiden» toivoisi olevan sisällöltään

Kirjallisuutta

täysin verrannollisia. Erityisen paljon poikkeavat muista obinugrialaisten ja samojedien artikkeleihin liitetyt tiivistelmät, joissa on selitetty myös kansan nimen etymologia.

Pitäisin kirjan ulkoasua sinänsä tyylikkäänä, mutta toisaalta on sanottava, että lukija tarvitsee hieman kekseliäisyyttä löytääkseen aivan kannen yläreunaan sijoitetun, suhteellisen pienellä kirjainlajilla painetun kirjan nimen.

Lopuksi voin todeta, että Uralilaiset kansat täyttää melko hyvin ne tavoitteet, joita se itselleen asettaa. Se on ajan tasalla oleva, suureksi osaksi yleistajuinen johdatus uralilaisten kielten ja niitä puhuvien kansojen maailmaan. Toisaalta en voi tässä yhteydessä olla esittämättä toivetta, että vihdoinkin luotaisiin myös varsinainen suomenkielinen uralistiikan oppikirja. Monet tässä arvostelussa käsitellyn kirjan artikkelit kävisivät sopivasti uudelleen muokattuina sellaisen oppikirjan aineksiksi.

LÄHTEET

LALLUKKA, SEPPO 1990: *The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends.* — Suomalaisen Tiedekatemian toimituksia. Sarja B, nide 252. Helsinki.

JORMA LUUTONEN